

॥ श्रीमद्भगवद्गीता विवेचन सारांश ॥

प्रकरण 16: दैवासुर-सम्पद विभाग योग

2/2 (श्लोक 3-24), शनिवार, 21 सप्टेम्बर 2024

विवेचन: गीता प्रवीण कविता शु वर्मा

यु ट्युब लिंक: <https://youtu.be/NglJ5K80BiE>

आसुरी वृत्तिनुं परिणाम

ભગવાનની અપાર કૃપા અને ગુરુદેવના આશીર્વાદથી સુંદર અને આત્મશુદ્ધ ભજનો બાદ આજની ચર્ચા સત્રનો પ્રારંભ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના અને દીપ પ્રાગટ્યથી થયો હતો. ભગવદ્ગીતાના સોળમા અધ્યાયની આ સમજૂતી ચિતન શ્લોક નંબર ૧૧ના પુનરાવર્તનથી શરુ થાય છે અને છેલ્લા તબક્કે સમાપ્ત થાય છે.

અહીં ભગવાન અર્જુન સમક્ષ દૈવી ગુણોથી સંપન્ન જીવોમાં રહેલા સમગ્ર દૈવી લક્ષણોનું વિગતવાર વર્ણન કરી રહ્યા છે. શ્રીભગવાનના મતે આ તમામ દૈવી ગુણો અર્જુનમાં શરુઆતથી જ છે. આ એવા ગુણો છે, જે ધરાવનાર શ્રીભગવાન દ્વારા સાંસારિક જીવનમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરનાર, હરિની કૃપાથી આ સંસારમાં મૃત્યુના મહાસાગરને પાર કરીને કાયમ માટે ભગવાનના ધામમાં જાય છે. આ શ્લોકો દ્વારા ભગવાને અર્જુનને છવ્વીસ દિવ્ય ગુણો પ્રગટ કર્યા છે. **શ્રીભગવાને અનુસાર વર્ણવેલ તમામ દૈવી ગુણોમાં, ત્રણ મુખ્ય ભક્તિ લક્ષણો નિર્ભયતા, આત્મશુદ્ધિ અને સરળતા છે. આ એવા ગુણો છે જે ભક્તમાં આપોઆપ પ્રગટ થવા લાગે છે અને બીજા વર્ણવેલ ગુણો ધીરે-ધીરે ભગવાનના ભક્તમાં દેખાવા લાગે છે.** અહીં, ગયા અઠવાડિયે ઉલ્લેખિત ભક્ત શિરોમણી માતા શબરીજીની વાર્તાનું પુનરાવર્તન કરીને, તે સ્પષ્ટ થાય છે કે તેણીએ તેમના વ્યક્તિત્વની સાદગી દ્વારા કેવી રીતે ભગવાનને પ્રાપ્ત કર્યા, જે તેમના અંતરાત્માની શુદ્ધતા દર્શાવે છે. સચ્ચિદાનંદ, ભક્ત અને સ્નેહાળ ભગવાનને તેમના ભક્તની સામે આવવાની પ્રેરણા કેવી રીતે જીવો દ્વારા કરવામાં આવતી ભક્તિ, ભગવાન શ્રી રામચંદ્ર પ્રત્યેની માતા શબરીનો અતૂટ, શુદ્ધ પ્રેમ આ હકીકતનું સૂચક છે.

શંકરાચાર્યજીના શિષ્ય શ્રીતોટકાચાર્યજીનું આવું જ એક ઉદાહરણ આપણને સાંભળવા મળે છે.

તમામ શાસ્ત્રોથી અજાણ હોવા છતાં, શ્રી તોટકાચાર્યજી, તેમના અંતઃકરણની શુદ્ધતા અને સરળતાને કારણે, ગુરુના આશીર્વાદ મેળવ્યા અને તોટકાશાસ્ત્ર જેવા પ્રાસંગિક ગ્રંથના રચયિતા બન્યા.

કોઈ પણ જીવને હેરાન કરવો, કોઈને હેરાન કરવા એ હિંસા છે. અહિંસાનો વિરોધ શું છે? તમારા શબ્દો કે વિચારોથી કોઈપણ જીવને દુઃખ આપવું એ પણ હિંસા છે.

હિંસા ત્રણ પ્રકારની છે-

શારીરિક હિંસા – જેમ કે કોઈને થપ્પડ મારવી.

વાણી દ્વારા હિંસા - જ્યારે હિંસા કોઈ સાથે દુર્વ્યવહાર દ્વારા કરવામાં આવે છે.

માનસિક હિંસા - કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે અયોગ્ય વિચારો રાખવા.

હિંસાનો વિરોધી અર્થ અહિંસા છે, એટલે કે કોઈની પ્રત્યે ખરાબ ઈચ્છા ન રાખવી, વાતચીતમાં કોઈની સાથે દુર્વ્યવહાર ન કરવો કે કોઈને શારીરિક રીતે ત્રાસ આપવો નહીં. કોઈની ટીકા ન કરવી એ પણ અહિંસા છે.

સત્યતા - તમે જે કહ્યું તે સંપૂર્ણ સત્યતા સાથે રજૂ કરવું. કોઈપણ વિષયની ન તો અતિશયોક્તિ કરો કે નાનાનો કરો. જે રીતે વર્ણવવામાં આવ્યું છે તે જ સ્વરૂપમાં ઘટનાને અન્ય લોકો સમક્ષ રજૂ કરવી.

**સત્યં બ્રૂયાત્ પ્રિયં બ્રૂયાત્ ,
ન બ્રૂયાત્ સત્યમ્ અપ્રિયમ્ ,
પ્રિયં ચ નાનૃતમ્ બ્રૂયાત્ ,
एष धर्मः सनातनः।।**

વર્તમાન સમયમાં, મોટાભાગના લોકો, આધુનિક હોવાનો ઢોંગ કરીને, સ્પષ્ટ વક્તા હોવાનો ઢોંગ કરે છે અને કોઈની સામે કંઈપણ અયોગ્ય બોલે છે, બીજાને દુઃખ પહોંચે છે કે નહીં એ નથી વિચારતાં, તે અનૈતિક છે કે નહીં એ નથી જોતાં. અહીં એ જાણવું જરૂરી છે કે આપણા વૈદિક શાસ્ત્રો આ બાબતે શું વિચારે છે - આપણા શાસ્ત્રો અનુસાર, કોઈપણ જીવને આવા સત્યને પ્રગટ કરવું ખૂબ જ યોગ્ય માનવામાં આવે છે, જે તે વ્યક્તિ અથવા તેના તમામ જીવો માટે કલ્યાણનો માર્ગ મોકળો કરે છે.

આવું જ એક ઉદાહરણ, જેમાં સત્ય બોલવામાં આવ્યું હતું પરંતુ તે કોઈના માટે કેટલું કડવું હોઈ શકે છે તેનો વિચાર કર્યા વિના બોલાયું હતું.

એક રાજ્યમાં, તેના શાસક પોતાનું ભવિષ્ય જાણવાની ઈચ્છા ધરાવતા, તેના શહેરમાં જાહેરાત કરે છે કે જો કોઈ જ્યોતિષી તેના હાથ પરની રેખાઓ જોઈને તેનું ભવિષ્ય કહી શકે છે, તો તે તેને ભેટ આપશે. શહેરના જે બે ભાઈઓ હતા અને બંને જ્યોતિષશાસ્ત્રના નિષ્ણાત હતા, મહારાજાના દરબારમાં ગયા અને તેમને તેમનો હાથ બચાવવાની વિનંતી કરી જેથી તેઓ તેમના ભવિષ્ય વિશે કહી શકે. રાજાના હાથ પર નજર પડતાં જ તેને આશ્ચર્ય થયું અને તે ગભરાઈ ગયા. હવે, રાજાને પોતાનું ભવિષ્ય જણાવવાનું હતું, તેથી જ્યોતિષીએ જરાપણ વિચાર કર્યા વિના, તેને કડવું સત્ય કહ્યું કે તમારી હાજરીમાં જ તમારું આખું કુળ નાશ પામશે. આ સાંભળીને રાજા ગુસ્સે થઈ જાય છે અને જ્યોતિષીને જેલમાં મોકલી દે છે. જ્યારે આ સમાચાર જ્યોતિષના ભાઈના કાન સુધી પહોંચે છે, ત્યારે તે તેની ભાઈની ફરજ નિભાવવા માટે, તેના ભાઈની રક્ષા કરવા માટે રાજા સમક્ષ જાય છે અને તેને ફરી એકવાર હાથ બતાવવા વિનંતી કરે છે. પહેલાથી જ ગુસ્સે થયેલા રાજાએ જ્યોતિષની વાક્યપટ્ટતા સામે આત્મસમર્પણ કર્યું અને તેની વિનંતી સ્વીકારી, પરંતુ હવે, અગાઉના જ્યોતિષીથી વિપરીત, તેના ભાઈએ, તેની વક્તૃત્વ કુશળતા અને બુદ્ધિશાળી વર્તનથી, તેણે રાજાના લાંબા આયુષ્યની આગાહી કરી, જેનાથી સમ્રાટ પ્રસન્ન થઈ તેને ભેટ માંગવાનું કહે છે. ભેટ તરીકે, જ્યોતિષી તેના ભાઈને જેલમાંથી મુક્ત કરાવે છે. તેથી, આ વાર્તા સ્પષ્ટ કરે છે કે સત્યની સાથે પ્રેમાળ શબ્દો વધુ પ્રાધાન્યવાન છે. નહિતર, વિચાર્યા વિના સાચું બોલવાથી પણ નુકસાનકારક અસરો થઈ શકે છે.

શ્રીભગવાન ગીતાના સત્તરમા અધ્યાયમાં કહે છે કે જીવે હંમેશા પોતાની વાણી પર નિયંત્રણ રાખવું જોઈએ અને કહે છે કે

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत्।

स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते।।17.15।।

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः।

भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते।।17.16।।

વાણી પર નિયંત્રણ રાખવા માટે બોલવાની તપસ્યા જરૂરી છે. જો તમારી પાસે તમારી વાણી પર નિયંત્રણ રાખવાની આ કુશળતા ન હોય તો તમે તપસ્યા કરી શકતા નથી. તેથી, આપણે હંમેશા નિયંત્રિત રીતે શબ્દો બોલવા જોઈએ અને જ્યાં વાતચીત તમારી સમજની બહાર હોય ત્યાં મૌન જાળવવું યોગ્ય રહેશે.

અક્રોધ - શ્લોક દ્વારા શ્રીભગવાન જણાવે છે કે નરકના ત્રણ દ્વાર છે અને કહે છે કે -

ત્રિવિધં નરકસ્યેદં દ્વારં નાશનમાત્મનઃ।

કામઃ ક્રોધસ્તથા લોભસ્તસ્માદેતલ્લયં ત્યજેત્।।16.21।।

એટલે કે, અહીં શ્રીભગવાને વાસનાના ત્રણેય આસુરી ગુણો એટલે કે **ઈચ્છાઓ અને ઈચ્છાઓથી જન્મેલા ક્રોધ અને લોભને નરકના દ્વાર તરીકે ઉચ્ચાર્યા છે.**

જે ક્ષણે મનમાં ઈચ્છાઓ ઉત્પન્ન થાય અને ઈચ્છાઓ પૂર્ણ ન થાય તે ક્ષણે તે ક્રોધને જન્મ આપે છે. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે જાણીએ છીએ કે ડાયાબિટીસના કિસ્સામાં, મીઠાઈઓનું સેવન કરવાની મનાઈ છે પણ ક્યારેક-ક્યારેક મિઠાઈ ખાવાની તીવ્ર ઈચ્છામાં ફેરવાઈ જાય છે અને વ્યક્તિ વિચાર્યા વગર ખાઈને પોતાના સ્વાસ્થ્ય પ્રત્યે બેદરકાર બની જાય છે. તેથી અસ્વસ્થ વ્યક્તિ માટે મીઠાઈ ખાવાની આ ઈચ્છા કેટલી ખતરનાક હોઈ શકે છે તેનો આપોઆપ અંદાજ લગાવી શકાય છે.

એ જ રીતે જીવનમાં ધીરે-ધીરે આ નાની-મોટી ઈચ્છાઓ પૂરી ન થાય ત્યારે મનમાં ઉદાસી ઉત્પન્ન થાય છે. પછી ધીમે-ધીમે અંતઃકરણમાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે અનિયંત્રિત ઈચ્છાઓ પૂર્ણ થતી નથી, ત્યારે આ ક્રોધ એક ચિનગારીમાંથી પ્રકોપમાં ફેરવાઈ જાય છે, અતાર્કિક પ્રાણી તેને સમજી શકતો નથી. એવું લાગે છે કે એક પછી એક સૂકા પાંદડા એકઠા કરવામાં આવ્યા છે અને તેમાં એક ચિનગારી મૂકવામાં આવી છે, જે સૂકા પાંદડાઓને લીધે ભયાનક આગમાં ફેરવાઈ જાય છે અને જ્યાં આગ લાગી છે તેને મહત્તમ નુકસાન પહોંચાડે છે. અર્થાત્ કામના અને લોભથી ઉદ્ભવતા ક્રોધરૂપી અગ્નિ આપણા અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરે છે અને જીવની દરેક વસ્તુનો આપોઆપ નાશ કરીને તેને નરકમાં સહભાગી બનાવે છે.

તેથી, જ્યારે કોઈ પણ કારણસર ગુસ્સો આવે છે, ત્યારે પ્રાણાયામ, પાછળની તરફ ગણવું અથવા રામના નામનો જાપ ક્રોધને સમાપ્ત કરવાનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય માનવામાં આવે છે.

ક્રોધને શાંત કરવામાં ગીતાના શ્લોકો પણ મહત્વનો ભાગ ભજવી શકે છે.

આપણે બધા જાણીએ છીએ કે જો કોઈ કુંડુ ખાલી રાખવામાં આવે તો તેમાં બિનજરૂરી ઝેરી છોડ ઉગી શકે છે. તેથી, નીંદણને વધતા અટકાવવા માટે, ત્યાં સુંદર ફૂલોવાળા છોડ રોપવા જોઈએ. તેવી જ રીતે, આપણું મન ખાલી રહેશે, એટલે કે જ્યાં સુધી તેમાં ભગવાનની ભક્તિ ઉત્પન્ન નહીં થાય ત્યાં સુધી કામનાઓ, ક્રોધ અને લોભ મનને પોતાનું કાર્યસ્થળ બનાવતા રહેશે. તેથી, મનને ભક્તિ ગીતો, સત્સંગ અને શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી સજ્જ કરીને આ નકારાત્મક તત્ત્વોથી મુક્ત કરી શકાય છે.

બલિદાન - ગીતાજીના અઢારમા અધ્યાયમાં, જ્યારે અર્જુન દ્વારા પૂછવામાં આવ્યું, ત્યારે ભગવાન કૃષ્ણ ત્યાગ અને તેનું મહત્ત્વ જણાવે છે.

અર્જુન ઉવાચ

સંન્યાસસ્ય મહાબાહો તત્ત્વમિચ્છામિ વેદિતુમ્।

ત્યાગસ્ય ચ હૃષીકેશ પૃથક્કેશિનિષૂદન।।18.1।।

શ્રી ભગવાનુવાચ

કામ્યાનાં કર્મણાં ન્યાસં સંન્યાસં કવયો વિદુઃ।

સર્વકર્મફલત્યાગં પ્રાહુસ્ત્યાગં વિચક્ષણાઃ।।18.2।।

ત્યાગના ઘણા પ્રકાર છે, જ્યારે આપણે ત્યાગ વિશે વિચારીએ છીએ, તો એક પ્રકારનો ત્યાગ આપણા પરિવાર માટે, આપણા પાડોશી અને આસપાસના લોકો માટે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો તમારા ઘર અને તમારા પાડોશીના ઘર વચ્ચે કોઈ રસ્તો હોય અને તમારા પાડોશી તેની સ્વચ્છતાનું ધ્યાન રાખવા માંગતા ન હોય તો આવી સ્થિતિમાં, તમે જાતે જ તે માર્ગની સ્વચ્છતાનું ધ્યાન રાખી શકો છો. જે તમે કરેલા ત્યાગને દર્શાવે છે. આ ત્યાગ તમારા અંતઃકરણમાં પોતાની મેળે જ અન્ય દૈવી ગુણો ઠાલવશે. જો તમને કોઈનું વર્તન ન ગમતું હોય તો આવી સ્થિતિમાં તમે તેના વર્તન પર ધ્યાન આપવાનું બંધ કરશો તો

તમારા મનમાં શાંતિ આપોઆપ આવશે.

ગીતાજીમાં પણ કર્મના ફળના ત્યાગને શ્રેષ્ઠ ત્યાગ ગણાવ્યો છે. જેના કારણે તમારા મનમાં આપોઆપ શાંતિ સ્થાપિત થઈ જાય છે.

શાંતિ - જીવના અંતઃકરણમાં શાંતિ હોવી ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. તમે ભલે ગમે તેટલા પૈસા કમાયા હોય કે જ્ઞાન મેળવ્યું હોય, તમે બધે જ પ્રખ્યાત હો! મનમાં શાંતિનો જન્મ એ જ ક્ષણે શક્ય છે જ્યારે તમારો અંતરાત્મા સંતુષ્ટ થાય. **અંતઃકરણની તૃપ્તિ મનમાં શાંતિ ઉત્પન્ન કરીને આત્માને પ્રસન્ન બનાવે છે અને ત્યારે જ આત્મા પરમાત્મા સાથે, પરમાત્મા સાથેનો સંબંધ બાંધવા માટે તૈયાર થાય છે.**

શ્રીભગવાન બીજાની નિંદા ન કરવી અને દયા જેવા વિષયોનો પણ ઉલ્લેખ કરે છે.

રામધારીસિંહ દિનકરજીએ નિંદા રસ પર ઘણા લેખો લખ્યા છે.

દયા:- દરેક વ્યક્તિ પોતાના સંબંધીઓ પ્રત્યે દયાળુ છે. દયાની આદર્શ સ્થિતિ એ છે જ્યારે વિશ્વમાં હાજર તમામ જીવો પર તમારી દયાળુ દ્રષ્ટિ હોય એમ શ્રીભગવાન કહે છે.

દયા એ અભૂતપૂર્વ દેવી ગુણ છે. માતા શબ્દો તેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. ઘેટાં પ્રત્યેની કરુણાની લાગણી તેના મનમાં એટલી પ્રબળ હતી કે તેની ખૂબ જ નાની ઉંમરે તે તેમની સુરક્ષા માટે જંગલમાં ભાગી ગઈ હતી. જ્યાં તેણે માતંગ ઋષિના આશ્રમમાં આશ્રય લીધો હતો. તેમના હૃદયમાં રહેલી આ દયા જ તેમને ભગવાન શ્રી રામની શુદ્ધ ભક્ત બનાવે છે. **જીવો પ્રત્યેની કરુણા સ્નેહને જન્મ આપે છે અને આ એવી લાગણી છે જે હોય તો ભગવાન તેમના ભક્તોને સૌથી વધુ પ્રેમ કરે છે.**

લોભથી મુક્તિ :- કોઈપણ ભૌતિક વસ્તુમાં આસક્તિ ન રાખવી.

નમ્રતા:- માતા શબ્દોજીના ચરિત્રનો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરવાથી, તમે તેમનામાં શ્રીભગવાન દ્વારા વર્ણવેલ શુદ્ધ ભક્તના તમામ ગુણો શોધી શકશો. આ જીવ જગતના તમામ જીવો પ્રત્યે આપણા મનમાં માયાની લાગણી હોવી જોઈએ. મનની કોમળતા એ કોઈના દુઃખ અને પીડાને જોઈને તેના પ્રત્યે સંવેદનશીલતાની લાગણી છે.

શરમ:- એટલે કે, જો તમે કંઈક અયોગ્ય કરો છો, તો તરત જ માફી માંગવી, ભૂલનો સ્વીકાર કરવો અને ભવિષ્યમાં તેનું પુનરાવર્તન ન થવા દેવાનો સંકલ્પ કરવો યોગ્ય છે.

અયપલમ:- એટલે એક જગ્યાએ સ્થિર રહેવું. ગીતા પરિવારમાં, જ્યારે આપણે પ્રસંગોપાત ભોજન વહેંચવાનું વચન આપીએ છીએ અને કેટલાક લોકોને થોડો સમય ધ્યાનમાં બેસવાની વિનંતી કરીએ છીએ, ત્યારે તેમના માટે થોડી ક્ષણો પણ ધ્યાનમાં રહેવું શક્ય નથી. આ જીવની ચંચળતાનું સૂચક છે. તેઓ સખત મહેનત કરી શકે છે પરંતુ ધ્યાનમાં બેસી શકતા નથી.

પૂજા સમયે દસથી પંદર મિનિટનું ધ્યાન પણ તમને એવી અવસ્થામાં લઈ જશે જ્યાં ધીમે-ધીમે તમારી ધ્યાન ક્ષમતા વધતી જશે અને આવી વ્યક્તિ યોગી બનીને એ પરમાત્મા સાથે એકાકાર થવા લાગે છે.

16.3

**તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ(શ) શૌચમ્, અદ્રોહો નાતિમાનિતા।
ભવન્તિ સમ્પદં(ન) દૈવીમ્, અભિજાતસ્ય ભારત।।૧૬.૩।।**

તેજ, ક્ષમા, ધૈર્ય, બાહ્યશુદ્ધિ, કોઈના પ્રત્યે શત્રુભાવ ન હોવો, પોતાનામાં પૂજ્યતાનું અભિમાન ન હોવું - આ સઘળાં હે ભારત! દૈવી સંપદાને લઈને જન્મેલા માણસનાં લક્ષણો છે.

દેવી ગુણોનું વધુ વર્ણન આ પ્રમાણે છે-

તેજ- ઉત્સાહ એટલે કે જ્યારે વિવેકાનંદજીએ શિકાગો (અમેરિકા)માં તેમની સભામાં હાજર રહેવા તમામ શ્રોતાઓને ભાઈ-બહેન તરીકે સંબોધિત કર્યા, ત્યારે ત્યાંનું દ્રશ્ય જોવા જેવું હશે. તેથી જ આજે પણ આપણે વિવેકાનંદજીના એ સંબોધનની યર્થા કરીએ છીએ.

વ્યક્તિ ભગવાનની ભક્તિ અને સતત તપસ્યા દ્વારા આ મહિમા પ્રાપ્ત કરે છે. તે જોમ સામાન્ય વ્યક્તિમાં પ્રતિબિંબિત થતું નથી. આદરણીય ગુરુજી દ્વારા બોલાયેલા શબ્દો "ગીતાજી વાંચો, તેને શીખવો, તેને જીવનમાં લાવો." જ્યારે તેના શક્તિશાળી અવાજમાં બોલવામાં આવે છે, ત્યારે તે શબ્દો સાર્વત્રિક રીતે સ્વીકારવામાં આવે છે.

ક્ષમા, ધીરજ, શુદ્ધતા (અંતરાત્માની શુદ્ધતા).

ઈર્ષ્યાથી મુક્તિનો અર્થ એ છે કે જ્યારે અર્જુન યુદ્ધના મેદાનમાં હાજર હતા, ત્યારે પણ તેઓ તેમના તમામ વિરોધીઓ પ્રત્યે ઈર્ષ્યાથી મુક્ત હતા. ભલે તેના દુશ્મનોએ દ્રૌપદી (તેની પત્ની) સાથે દુર્વ્યવહાર કર્યો હતો અથવા ભીમસેનને ઝેર આપ્યું હતું, તેનો જીવ લેવાનું કાવતરું કર્યું હતું અને આ સિવાય અર્જુન અને તેના ભાઈઓ વિરુદ્ધ અનેક કાવતરાઓ ઘડવામાં આવ્યા હતાં, છતાં અર્જુનના મનમાં તે દેશદ્રોહીઓ પ્રત્યે કોઈ દ્વેષ કે ઈર્ષ્યા ન હતાં.

આદર મળે એવી ઇચ્છાથી મુક્તિ, જેમ કે સાધક ગીતાપ્રતી બને છે ત્યારે એને માનની ઇચ્છા નથી હોતી. **ક્યારેય ગર્વ ન કરવો (અભિમાન ન કરવું)** - આ બધા દેવી ગુણો છે, જે દેવી સ્વભાવથી સંપન્ન ભગવાન જેવા પુરુષોમાં જોવા મળે છે. આ બધા દેવી ગુણો અર્જુનમાં હાજર હતા.

16.4

**દમ્ભો દર્પોડભિમાનશ્ચ, ક્રોધઃ(ફ) પારુષ્યમેવ ચ |
અજ્ઞાનં(ગ) યાભિજાતસ્ય, પાર્થ સમ્પદમાસુરીમ્ ॥૧૬.૪॥**

હે પાર્થ! દંભ, ધમંડ, અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા અને વળી અજ્ઞાન - આ સઘળાં આસુરી સંપદાને લઈને જન્મેલા માણસનાં લક્ષણો છે.

શ્રી ભગવાન કહે છે, હે પૃથાપુત્ર! આસુરી પ્રવૃત્તિ ધરાવતાં લોકોના લક્ષણો હવે તને જણાવું છું.

અહંકાર:- શંકરાચાર્યજી ધમંડને એ હકીકત તરીકે વર્ણવે છે કે આસુરી વૃત્તિઓ ધરાવતા માણસો ધર્મ અને આત્મજ્ઞાનને ઢોંગ બનાવે છે, ભલે તેઓ તેના સિદ્ધાંતોનું પાલન ન કરતા હોય. જેમ કે શિવને દૂધ અર્પણ કરવું, કપાળ પર તિલક કરવું વગેરે અભિવ્યક્તિમાં વ્યસ્ત રહેવું.

અહંકાર:- હંમેશા તમારા શિક્ષણ અથવા તમારી નજીકની વિપુલ સંપત્તિ વિશે બડાઈ મારવી.

અભિમાન (ગૌરવ):- વસ્તુઓ રાખવાનું અભિમાન. વહાલ અને સ્નેહની લાગણી એ ગૌરવનું સૂચક છે.

ક્રોધ:- જ્યારે કોઈ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામાં અવરોધ આવે ત્યારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે.

જડતા અને અજ્ઞાનતા:- રોજબરોજની વસ્તુઓ વિશે સમજદારીનો અભાવ. આ આસુરી પ્રકૃતિ ધરાવતા લોકોના લક્ષણો છે.

16.5

**દેવી સમ્પદ્વિમોક્ષાય, નિબન્ધ્યાયાસુરી મતા |
મા શુચઃ(સ) સમ્પદં(ન) દેવીમ્, અભિજાતોડસિ પાણ્ડવ ॥૧૬.૫॥**

દેવી સંપદા મુક્તિ માટે અને આસુરી સંપદા બાંધવા માટે મનાઈ છે; તું દેવી સંપદાને લઈને જન્મ્યો છે, માટે હે પાર્થ! તું શોક કર મા.

દેવી ગુણો મોક્ષ માટે ઉપકારક છે અને આસુરી ગુણો બંધન માટે ઉપકારક છે. હે પાંડુ પુત્ર! ચિંતા કરશો નહીં, કારણ કે તમે દેવી ગુણો સાથે જન્મ્યા છો.

**દ્વૌ ભૂતસર્ગો લોકેઽસ્મિન્, દૈવ આસુર એવ ય ।
દૈવો વિસ્તરશઃ(ફ) પ્રોક્ત, આસુરં(મ્) પાર્થ મે શૃણુ ॥૧૬.૬ ॥**

હે પાર્થ! આ લોકમાં ભૂતોની સૃષ્ટિ એટલે કે મનુષ્યસમુદાય બે જ પ્રકારનો છે : એક દૈવી પ્રકૃતિનો અને બીજો આસુરી પ્રકૃતિનો; એમાંથી દૈવી પ્રકૃતિના સમુદાય વિષે તો વિસ્તારથી કહ્યું, હવે તું આસુરી પ્રકૃતિના મનુષ્યસમુદાય વિષે પણ વિસ્તારપૂર્વક મારી પાસેથી સાંભળ.

હે પૃથા પુત્ર! આ જગતમાં બે પ્રકારના જીવો ઉત્પન્ન થયા છે-
દૈવી અને આસુરી.

મેં તમને દૈવી ગુણોનું વિગતવાર વર્ણન કર્યું છે. હવે આસુરી ગુણો વિશે મારી વાત સાંભળો.

**પ્રવૃત્તિં(ઞ્) ય નિવૃત્તિં(ઞ્) ય, જના ન વિદુરાસુરાઃ ।
ન શૌચં(ન્) નાપિ યાચારો, ન સત્યં(ન્) તેષુ વિદ્યતે ॥૧૬.૭ ॥**

આસુરી સ્વભાવના માણસો પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ - આ બેયને નથી જાણતા; માટે એમનામાં નથી તો બાહ્ય-આંતરિક શુદ્ધિ હોતી, નથી શ્રેષ્ઠ આચરણ હોતું કે નથી સત્યભાષણ પણ હોતું.

જેનામાં આસુરી ગુણો હોય છે તેમનામાં વિવેક નથી હોતો. તેઓ જાણતા નથી કે શું કરવું જોઈએ અને શું ન કરવું જોઈએ. તેમનામાં ન તો શુદ્ધતા, ન યોગ્ય આચરણ કે ન તો સત્ય જોવા મળે છે.

**અસત્યમપ્રતિષ્ઠં(ન્) તે, જગદાહુરનીશ્વરમ્ ।
અપરસ્પરસમ્ભૂતં(ઙ્), કિમન્યત્કામહૈતુકમ્ ॥૧૬.૮ ॥**

આસુરી પ્રકૃતિના એ માણસો કહ્યા કરે છે કે જગત્ આશ્રય વિનાનું, સાવ અસત્ય અને ઈશ્વર વિના આપમેળે માત્ર સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગથી ઉદ્ભવ્યું છે, માટે કેવળ કામ જ એનું કારણ છે; એ કામ સિવાય બીજું શું છે .

આસુરી વૃત્તિઓ ધરાવતા માણસો કહે છે કે આ જગત મિથ્યા છે તેનો કોઈ આધાર નથી અને તે કોઈ ભગવાન દ્વારા નિયંત્રિત નથી. તે કહે છે કે જગત જાતીય ઈચ્છામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે કે પ્રકૃતિની ઉત્પત્તિ માત્ર સ્ત્રી અને પુરુષના મિલનનું પરિણામ છે અને સેક્સ સિવાય બીજું કોઈ કારણ નથી. તેથી જીવન પોતાની અનુકૂળતા મુજબ વિતાવવું જોઈએ. ભૌતિક સુખ-સુવિધાઓને પ્રાધાન્ય આપીને, વ્યક્તિએ પોતાનું આખું જીવન શાસ્ત્રોથી દૂર રહીને સંપૂર્ણ આનંદમય રીતે પસાર કરવું જોઈએ.

**એતાં(ન્) દૃષ્ટિમવષ્ટભ્ય, નષ્ટાત્માનોઽલ્પબુદ્ધયઃ ।
પ્રભવન્યુગ્રકર્માણઃ, ક્ષયાય જગતોઽહિતાઃ ॥૧૬.૯ ॥**

આ મિથ્યા દૃષ્ટિને આધારે નાશ પામેલા સ્વભાવના, મંદબુદ્ધિના, સૌનો અપકાર કરનારા, ફૂરકર્મી માણસો માત્ર જગતનો નાશ કરવા માટે જ સમર્થ હોય છે.

આવા નિષ્કર્ષને અનુસરીને, જેનું આત્મજ્ઞાન નષ્ટ થઈ ગયું છે અને જેઓ બુદ્ધિહીન છે, એવા આસુરી લોકો એવી

નકામી અને ખતરનાક પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત થઈ જાય છે જે આ જગતના વિનાશ તરફ દોરી જાય છે. આનું ઉદાહરણ હિટલર વગેરે જેવા લોકો છે, જેઓ સતત આસુરી સંપત્તિ વિશે વિચારીને, માનવજાતના અસ્તિત્વ માટે ભયંકર સમસ્યાઓ ઊભી કરે છે.

16.10

**કામમાશ્રિત્ય દુષ્કૂરં(ન), દમ્ભમાનમદાન્વિતાઃ।
મોહાદ્ ગૃહીત્વાસદ્ગ્રાહાન્, પ્રવર્તન્તેઽશુચિવ્રતાઃ॥૧૬.૧૦॥**

દંભ, માન અને મદથી ભરેલા એ માણસો કોઈ પણ રીતે પૂરી ન થનારી કામનાઓનો આશરો લઈને, અજ્ઞાનને લીધે મિથ્યા સિદ્ધાંતોને પકડીને તેમજ ભ્રષ્ટ આચરણો ધારણ કરીને સંસારમાં વિચરે છે.

દંભ, અભિમાન અને ખોટી પ્રતિષ્ઠાના નશામાં મશગૂલ થઈને આસુરી જીવોને ક્યારેય સંતોષ થતો નથી. આ રીતે ભ્રમિત થઈને ખોટાં સિદ્ધાંતોનો આશરો લઈને અજ્ઞાનતાપૂર્વક ભ્રષ્ટ આચરણ કરે છે. હંમેશા અશુદ્ધ કાર્યોનું વ્રત લે છે. તેથી જગતમાં ભટકતાં રહે છે.

16.11

**ચિન્તામપરિમેયાં(ઞ) ચ, પ્રલયાન્તામુપાશ્રિતાઃ।
કામોપભોગપરમા, એતાવદિતિ નિશ્ચિતાઃ॥૧૬.૧૧॥**

તથા તેઓ મૃત્યુપર્યન્ત રહેનારી અસંખ્ય ચિંતાઓનો આશરો લેનારા, વિષયોને ભોગવવામાં તત્પર રહેનારા અને 'આટલું જ સુખ છે' એમ માનનારા હોય છે.

આવું ભ્રષ્ટ આચરણ કરનારા આસુરી લોકોને ઘણી જાતની ચિંતા રહે છે. ધન પ્રાપ્ત કરવાની ચિંતા કરે છે કારણકે પોતાની કામનાની પૂર્તિ માટે ધનની આવશ્યકતા રહે છે. મૃત્યુ સુધી તેમની ઈચ્છાઓ પૂરી થતી નથી. ઈચ્છા પૂરી થશે તો સુખ મળશે એવું એ માને છે. તેઓ ક્યારેય સેવા કરવી તે આપણો ધર્મ છે તે સ્વીકારતાં નથી. સેવા કરવાથી જે સુખ મળે છે તે તેઓ સમજતાં નથી.

જેમ કે રસગુલ્લાનો સ્વાદ મોંમાં લીધા પછી જ ખબર પડે છે કે કેટલું સ્વાદિષ્ટ છે એમ સેવા કર્યા વગર સેવા કરવામાં જે સુખ છે તે લોકોને સમજાતું જ નથી.

16.12

**આશાપાશશતૈર્બદ્ધાઃ(ખ), કામક્રોધપરાયણાઃ।
ઈહન્તે કામભોગાર્થમ્, અન્યાયેનાર્થસઞ્ચયાન્ ॥૧૬.૧૨॥**

આશાના સેંકડો ફંદાઓથી બંધાયેલા એ માણસો કામ-ક્રોધને પરાયણ થઈને વિષયભોગોને અર્થે અન્યાયથી ધન આદિ પદાર્થોને ભેગા કરવાના પ્રયત્નો કર્યા કરે છે.

લાખો ઈચ્છાઓના જાળામાં ફસાયેલા અને વાસના અને ક્રોધમાં ડૂબેલા તેઓ ઈન્દ્રિય તૃપ્તિ માટે બીજા સાથે અન્યાય કરીને સંપત્તિ એકઠી કરે છે. ભ્રષ્ટાચાર એ આ અનિયંત્રિત ભૌતિક ઈચ્છાઓનું જીવંત ઉદાહરણ છે.

16.13

**ઇદમધ મયા લબ્ધમ્, ઇમં(મ્) પ્રાપ્ત્યે મનોરથમ્।
ઇદમસ્તીદમપિ મે, ભવિષ્યતિ પુનર્ધનમ્॥૧૬.૧૩॥**

તેઓ વિચાર્યા કરે છે કે મેં આજે આ મેળવી લીધું અને હવે આ મનોરથને પાર પાડીશ, મારી પાસે આટલું ધન છે અને હજી પણ આ થઈ જશે.

આજે મેં પ્રાપ્ત કર્યું છે તે મારું જ છે અને ભવિષ્યમાં પણ જે હું ધન કમાઈશ તે મારું જ રહેશે એવું એ લોકો માને છે.

16.14

**અસૌ મયા હતઃ(શ) શત્રુઃ(ર), હનિષ્યે યાપરાનપિ।
ઈશ્વરોઽહમહં(મ્) ભોગી, સિદ્ધોઽહં(મ્) બલવાન્સુખી॥૧૬.૧૪॥**

પેલો શત્રુ તો મારા વડે હણાયો અને પેલા બીજા શત્રુઓને પણ હું હણી નાખીશ, હું ઈશ્વર છું, ઐશ્વર્યને ભોગવનારો છું, હું સઘળી સિદ્ધિઓથી યુક્ત છું તથા બળવાન અને સુખી છું.

આજે મેં આ શત્રુને હરાવ્યો, પછી બીજાઓને પણ હરાવીશ એવું માને છે. આખી સૃષ્ટિ મારે જ ભોગવવા માટે છે એવું આ આસુરીવૃત્તિવાળા લોકો માને છે. હું જ સંસારને ભોગવીશ, હું જ ઈશ્વર છું, હું સૌથી બળવાન છું એટલે હું જ બધાનું નિયંત્રણ કરીશ આવી ભૂલભરેલી ભાવના એમની હોય છે.

16.15

**આદ્યોઽભિજનવાનસ્મિ, કોઽન્યોઽસ્તિ સદૃશો મયા।
યક્ષ્યે દાસ્યામિ મોદિષ્ય, ઇત્યજ્ઞાનવિમોહિતાઃ॥૧૬.૧૫॥**

હું ઘણો ધનવાન છું અને મારું આટલું મોટું કુટુંબ છે, મારા જેવો બીજો કોણ છે ? હું યજ્ઞ કરીશ, દાન દઈશ અને મોજ-મજા કરીશ – આમ અજ્ઞાનને કારણે મોહિત રહેનારા, અનેક રીતે ભ્રમિતચિત્ત તથા મોહરૂપી જાળથી વીંટળાયેલા, તેમજ વિષયભોગોમાં રચ્યાપચ્યા રહેનારા આસુરી જનો મહાન અપવિત્ર નરકમાં પડે છે.

આસુરી વ્યક્તિ વિચારે છે કે આજે મારી પાસે પૈસા છે અને મારી યોજનાઓ દ્વારા હું વધુ પૈસા કમાઈશ. અત્યારે મારી પાસે આટલું બધું છે પણ ભવિષ્યમાં તે વધશે અને વર્તમાન કરતાં હું વધુ ધનવાન બનીશ. જે મારા દુશ્મન હતા તે બધા મરી ગયા અને મારા બીજા દુશ્મનો પણ મરી જશે. હું બધી વસ્તુઓનો સ્વામી છું. હું આનંદ માણનાર છું.

હું સંપૂર્ણ, શક્તિશાળી અને ખુશ છું. હું સૌથી ધનિક વ્યક્તિ છું અને મારા પહેલા મારા ઉમદા સંબંધીઓ છે. મારા જેટલું શક્તિશાળી અને સુખી બીજું કોઈ નથી. હું યજ્ઞ કરીશ, દાન કરીશ અને મનોરંજન દ્વારા આનંદ કરીશ. આ રીતે આવા લોકો અજ્ઞાનને કારણે ભ્રમિત રહે છે.

આ જ કારણ છે કે ગીતા પરિવારમાં આપણે કોઈ પણ પોર્ટલ પરથી દાન તરીકે પૈસા લેતા નથી પરંતુ તેને ગુપ્ત દાન તરીકે લઈએ છીએ જેથી દાન આપનારનું નામ કોઈની સામે ન આવે.

શાસ્ત્રો અનુસાર, ગૃહસ્થોને ત્રણ પ્રકારના આચારનું પાલન કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે:

1) યજ્ઞ

2) દાન

3) તપશ્ચર્યા

દાનથી ધનની શુદ્ધિ થાય છે અને ઘરની મુશ્કેલીઓ સમાપ્ત થાય છે. ન્યાયથી પૈસા કમાવવા એ શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે.

16.16

**અનેકચિત્તવિભ્રાન્તા, મોહજાલસમાવૃતાઃ।
પ્રસક્તાઃ(ખ) કામભોગેષુ, પતન્તિ નરકેઽશુચૌ ॥૧૬.૧૬॥**

અનેક રીતે ભ્રમિતચિત્ત તથા મોહરૂપી જાળ થી વીટળાયેલા, તેમજ વિષયભોગો માં રચ્યાપચ્યા રહેનારા આસુરી જનો મહાન અપવિત્ર નરક માં પડે છે.

આ રીતે, તેઓ ઘણી ચિંતાઓમાં ઘેરાઈ જાય છે અને ભ્રમના જાળમાં ફસાઈ જાય છે અને વિષયાસક્ત આનંદમાં ખૂબ જ આસક્ત થઈ જાય છે. તેથી તે લોકો અધોગતિને પામે છે, તેઓ નરકમાં જાય છે.

16.17

**આત્મસમ્ભાવિતાઃ(સ્) સ્તબ્ધા, ધનમાનમદાન્વિતાઃ।
યજન્તે નામયજ્ઞૈસ્તે, દમ્ભેનાવિધિપૂર્વકમ્ ॥૧૬.૧૭॥**

એવા પોતે પોતાને જ શ્રેષ્ઠ માનનારા ધમંડી માણસો ધન અને માનના મદથી ચૂર થઈને કેવળ નામમાત્રના યજ્ઞો વડે ઢોંગ કરવા ખાતર શાસ્ત્રવિધિ કર્યા વિના યજન કરે છે.

જેઓ પોતાને શ્રેષ્ઠ માને છે અને હંમેશા અભિમાન, સંપત્તિ અને ખોટી પ્રતિષ્ઠાથી ગ્રસ્ત હોય છે, તેઓ કોઈ પણ નિયમોનું પાલન કર્યા વિના, કેટલીકવાર નજીવા કારણોસર, અત્યંત ગૌરવ સાથે યજ્ઞ કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે, મંત્રીની મદદથી સંસ્થાનું ઉદ્ઘાટન કરવાનો વિચાર કરો. આવતીકાલે હવનનો શુભ સમય છે. પરંતુ આવતીકાલે મંત્રી પાસે સમય ઓછો હોવાથી તેઓ આજે આવી શકે છે. પછી શુભ સમયને ધ્યાનમાં લીધા વિના અને કોઈપણ વૈદિક નિયમનું પાલન કર્યા વિના ઝડપથી કાર્ય પૂર્ણ કરવું એ પણ આસુરી લક્ષણ માનવામાં આવે છે.

16.18

**અહંકારં(મ) બલં(ન્) દર્પં(ઙ), કામં(ઙ) ક્રોધં(ઞ) ય સંશ્રિતાઃ।
મામાત્મપરદેહેષુ, પ્રદ્વિષન્તોઽભ્યસૂચકાઃ ॥૧૬.૧૮॥**

અહંકાર, બળ, ધમંડ, કામના અને ક્રોધ આદિને પરાયણ રહેનારા, એ સિવાય બીજા અનાયારોમાં રચ્યાપચ્યા તથા બીજાની નિંદા કરનારા એ માણસો પોતાના તેમજ બીજાના શરીરમાં રહેલા મુજ અન્તર્યામીનો જ દ્વેષ કરે છે.

ખોટા અહંકાર, શક્તિ, અભિમાન, વાસના અને ક્રોધથી મોહિત થઈને, આસુરી સંપદા ધરાવતાં લોકો પોતાના શરીરમાં અને અન્ય જીવોના શરીરમાં રહેલા ભગવાનની ઈર્ષ્યા કરે છે અને વાસ્તવિક ધર્મની ટીકા કરવા લાગે છે. જ્યારે ભગવાને પોતે જીવોના હૃદયમાં પોતાની હાજરી સ્પષ્ટ કરી છે.

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो
मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो
वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥15.15॥

16.19

**તાનહં(ન્) દ્વિષતઃ(ખ) કૂરાન્, સંસારેષુ નરાધમાન્।
ક્ષિપામ્યજસ્રમશુભાન્, આસુરીષ્વેવ યોનિષુ ॥૧૬.૧૯॥**

એ દ્વેષ કરનારા, પાપાયારીઓ અને કૂરકર્મી નરાધમોને હું સંસારમાં વારંવાર આસુરી યોનિઓમાં જ નાખું છું.

જેઓ ઈર્ષાળુ, ક્રૂર અને અધર્મી છે તેવા જીવોને હું અસ્તિત્વના મહાસાગરમાં વિવિધ રાક્ષસી પ્રજાતિઓમાં સતત જન્મ આપું છું.

16.20

**આસુરી(યં) યોનિમાપન્ના, મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ।
મામપ્રાપ્તૈવ કૌન્તેય, તતો યાન્ત્યધમાં(ઙ) ગતિમ્॥૧૬.૨૦॥**

હે કૌન્તેય! એ મૂર્ખાઓ મને પામ્યા વિના જ જનમોજનમ આસુરી યોનિને પામે છે, પછી એનાથીય ઘણી નીચ ગતિને પામે છે એટલે કે ઘોર નરકોમાં પડે છે.

હે કુંતી પુત્ર! આવી વ્યક્તિઓ આસુરી ગર્ભમાં વારંવાર જન્મ લઈને મારા સુધી ક્યારેય પહોંચી શકતી નથી અને તેઓ ધીમે-ધીમે નિમ્ન માર્ગે પહોંચી જાય છે.

16.21

**ત્રિવિધં(ન્) નરકસ્યેદં(ન્), દ્વારં(ન્) નાશનમાત્મનઃ।
કામઃ(ખ્) ક્રોધસ્તથા લોભઃ(સ), તસ્માદેતત્રયં(ન્) ત્યજેત્॥૧૬.૨૧॥**

કામ, ક્રોધ તથા લોભ - આ ત્રણ જાતનાં નરકનાં દ્વાર આત્માનો નાશ કરનારાં એટલે કે એને અધોગતિએ લઈ જનારાં છે, માટે આ ત્રણેયને ત્યજી દેવાં જોઈએ.

આ નરકના ત્રણ દ્વાર છે - વાસના, ક્રોધ અને લોભ. દરેક બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિએ આનો ત્યાગ કરવો જોઈએ કારણ કે તે આત્માને અધોગતિ તરફ દોરી જાય છે.

16.22

**એતૈર્વિમુક્તઃ(ખ્) કૌન્તેય, તમોદ્વારૈસ્ત્રિભિર્નરઃ।
આયરત્યાત્મનઃ(શ્) શ્રેયઃ(સ), તતો યાતિ પરાં(ઙ) ગતિમ્॥૧૬.૨૨॥**

હે કુંતીપુત્ર! આ ત્રણેય નરકનાં દ્વારોથી છૂટેલો માણસ પોતાનું કલ્યાણ આયરે છે, માટે આ પરમ ગતિને એટલે કે મને પામી જાય છે.

હે કુંતી પુત્ર ! જે વ્યક્તિ આત્મસાક્ષાત્કાર માટે કલ્યાણકારી કાર્ય કરીને અજ્ઞાનનાં આ ત્રણેય દ્વારમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે, તે ધીરે-ધીરે પરમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

16.23

**યઃ(શ્) શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય, વર્તતે કામકારતઃ।
ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ, ન સુખં(ન્) ન પરાં(ઙ) ગતિમ્॥૧૬.૨૩॥**

જે માણસ શાસ્ત્રવિધિને છોડીને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે મનમાન્યું આયરણ કરે છે, એ ન તો સિદ્ધિને પામે છે, ન પરમ ગતિને કે ન સુખને.

જે શાસ્ત્રો મુજબની સૂચનાઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને વાસનાના પ્રભાવ હેઠળ મનસ્વી રીતે કાર્ય કરે છે, તેને ન તો સફળતા મળે છે, ન સુખ મળે છે અને ન તો પરમ માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

તસ્માચ્છાસ્રં(મ્) પ્રમાણં(ન્) તે, કાર્યાકાર્યવ્યવસ્થિતૌ। જ્ઞાત્વા શાસ્ત્રવિધાનોક્તં(ઙ), કર્મ કર્તુમિહાર્હસિ ॥૧૬.૨૪॥

આથી તારા માટે આ કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યની વ્યવસ્થામાં શાસ્ત્ર જ પ્રમાણ છે, એમ જાણીને તારા માટે શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે નિયત થયેલું કર્મ જ કરવા યોગ્ય છે.

આથી માણસે એ વિચારવું જોઈએ કે શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યા મુજબ તેનું કર્તવ્ય શું છે અને શું નથી અથવા ફરજ સિવાયનું શું છે? તેણે આવા નિયમો અને નિયમો જાણીને તે કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ જેથી તે આ સંસારના સાગરને સરળતાથી પાર કરી શકે.

સત્તરમા અધ્યાયમાં આપણે આગળ ચર્ચા કરીશું કે જીવોને કરવા માટે શાસ્ત્રો પ્રમાણે કઈ ક્રિયાઓ યોગ્ય છે તે જાણવાની ઈચ્છા યોક્કસપણે તમારા મનમાં ઉત્પન્ન થઈ હશે.

પ્રશ્ન અને જવાબ સત્ર:-

દિલીપ ભાઈ

પ્રશ્ન:- આપણે ધ્યાન અને ગીતા વાંચન વચ્ચે કયું પસંદ કરવું જોઈએ?

જવાબ:- આ બાબતે આપણે આપણા ગુરુને પૂછવું જોઈએ કે આપણા માટે શું સારું છે? અથવા આપણે આપણા સ્વભાવ પ્રમાણે જ્ઞાન, ધ્યાન, ભક્તિ અને ક્રિયા વચ્ચે પસંદગી કરવી જોઈએ. બધા માર્ગો આપણને ભગવાન તરફ લઈ જાય છે. આપણે એવું કામ કરવું જોઈએ જેમાં સમગ્ર સમાજનું કલ્યાણ હોય.

નિરંજન ભાઈ

પ્રશ્ન:- આસુરી શક્તિઓનું વર્ચસ્વ વધી રહ્યું છે. આમાં આપણે કેવું વર્તન કરવું જોઈએ?

જવાબ:- આપણે ભગવાનમાં શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ. ભગવાને પોતે કહ્યું છે કે જ્યારે અધર્મ વધશે ત્યારે હું તેના વિનાશ માટે વ્યક્તિગત રીતે આવીશ. તમોગુણ વિશ્વના દરેક યુગમાં વિદ્યમાન છે. આ જગત ત્રિવિધ છે. આમાં સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણ ત્રણેય ગુણો સદા વિરાજમાન છે. તેમનો ગુણોત્તર બદલાતો રહે છે.

દત્તાત્રેય ભાઈ

પ્રશ્ન:- સામાન્ય માનવી દેવી અને આસુરી ગુણોને કેવી રીતે એકીકૃત કરી શકે?

જવાબ:- ચાલો સરકારી કચેરીનો દાખલો લઈએ. જો આપણે ત્યાં કોઈ કામ કરાવવા ઈચ્છીએ છીએ તો આપણા શાંતિપૂર્ણ પ્રયાસો જ સફળ થશે. જો આપણે આસુરી ગુણોનો ઉપયોગ કરીએ તો કામ ન થાય અને માનસિક શાંતિ પણ નષ્ટ થઈ જાય. જે જીવનના અન્ય પરિમાણોને પણ અસર કરશે.

રાજેન્દ્ર પ્રસાદ ભાઈ

પ્રશ્ન:- મન શું છે?

જવાબ:- સંકલ્પ વિકલ્પ આત્મકામ મન:

તે આવા લક્ષણો ધરાવે છે. જ્યારે પણ સંકલ્પ અને પસંદગી આપણા વિચારોની મધ્યમાં આવે છે. શું મારે આ કરવું જોઈએ, મારે આ ન કરવું જોઈએ? સંઘર્ષની આ સ્થિતિ મન છે. મન એ વિચારોનો પ્રવાહ છે. મન એ બીજી કોઈ વસ્તુ નથી.

પ્રદીપ કુમાર અગ્રવાલ ભાઈ

પ્રશ્ન:- આજના યુગમાં ભગવદ્ગીતાની પ્રાસંગિકતા શું છે? હિન્દુઓએ તેમના અસ્તિત્વનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું જોઈએ?

જવાબ:- ભગવદ્ગીતાના મૂળમાં સંઘર્ષ છે. તેથી આ યુગમાં ભગવદ્ગીતાથી વધુ પ્રાસંગિકતા અન્ય કોઈ પુસ્તક નથી. ભગવાને અર્જુનને પોતાના અધિકારોની રક્ષા માટે શાસ્ત્રો ઉપાડવાનું કહ્યું. વિભાજિત હિન્દુઓએ એક થવું પડશે. જેની શરૂઆત

આપણે પોતાનાથી કરવી પડશે.

આ સાથે જ પ્રશ્નોત્તરીનું સત્ર પૂરું થયું. પછી અંતિમ પ્રાર્થના અને હનુમાન ચાલીસાના પઠન પછી આ વિવેચનસત્રની સમાપ્તિ થઈ.

॥ ઓમ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ. ॥

ॐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસુ ઉપનિષદ્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં(યં) યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
દૈવાસુરસમ્પદ્વિભાગયોગો નામ ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥૧૬॥

આ રીતે ૐ, તત્, સત્-એ ભગવાનના નામોના ઉચ્ચારણ સાથે બ્રહ્મવિદ્યા અને યોગશાસ્ત્રમય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતોપનિષદ્રૂપી શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદમાં "દૈવાસુરસમ્પદ્વિભાગયોગ" નામનો સોળમો અધ્યાય પૂરો થયો. ॥૧૬॥

અમે માનીએ છીએ કે તમને ચર્ચાની રચના વાંચીને આનંદ થશે. કૃપા કરીને નીચેની લિંકનો ઉપયોગ કરીને અમને તમારો પ્રતિસાદ આપશો.

<https://vivechan.learngeeta.com/feedback/>

વિવેચન-સારાંશ વાંચવા માટે આભાર.

અમે સર્વે ગીતા સેવકો, અનન્ય ભાવ સાથે પ્રયાસ કરીએ છીએ જેથી વિવેચનનો સાર તમારા સુધી શુદ્ધ સ્વરૂપે પહોંચે, છતાં પણ ભાષા કે વ્યાકરણ સંબંધી કોઈ ભૂલ હોય તો તે માટે અમે ક્ષમાપ્રાર્થી છીએ.

જય શ્રી કૃષ્ણ!

સંકલન: ગીતા પરિવાર - રચનાત્મક લેખન વિભાગ

દરેક ઘરમાં ગીતા દરેક કરમાં ગીતા!

Let's come together with the motto of Geeta Pariwar, and gift our Geeta Classes to all our Family, friends & acquaintances

<https://gift.learngeeta.com/>

ગીતા પરિવારની આ એક નવી પહેલ છે. હવે તમે વિવેચનોના યુટ્યુબ વિડીયો તેમજ પીડીએફ જોઈ તથા વાંચી શકો છો. કૃપા કરીને નીચે આપેલ લિંકનો ઉપયોગ કરો.

<https://vivechan.learngeeta.com/>

॥ગીતા શીખો, શીખવો, જીવનમાં ઉતારો॥

॥ૐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥